

Suomen
Maan-OpaS,
Kansakoululle,

Lyhyesti kerrottu.

Toinen, parannettu, painos.

Turussa,

G. W. Wileénin ja Rumpp. kirjapainossa, 1871.

Suomi, ehkä wallan-alaisena, on toki awaruubeltansa monta itsenäistä waltakuntaa suurempi, sillä sen laueus, hnnä Lapinmaan kansa, on 6835 sarka-penikulmaa *). Lappi, erikseen luettuna, on noin 1200 penik. lauea.

Tällä suurella maan-alalla wäestö ei kuitenkään nouse yli yhtä miljonaa ja seitsemän sataa wiisikymmentä tuhatta (1,750,000) henkeä — joka tekee noin 250 henkeä sarka-penikulmalla. Iso osa maastamme on hallan-alainen, ja sentähden wiljeltäväksi keltwotoin; kätten puutteesta owat suuret ja kelmollisetkin tienoot jääneet wiljelemättömiksi; pohjaitsena maana, Suomi myöskin ei woi elättää niin suurta wäestöä, kuin eteläisemmät. Paitti sitä on suuri osa Suomea wettä. Maamme on täynnä isompia ja pienempiä jokia ja järwiä, mintähden se on saariston näköinen, kylwettynä lukemattomilla saarilla ja luoboilla; järwet taas owat yhdistetyt keskenänsä wirroilla, jokiloilla tahi kapeilla salmilla, joissa on kaskia ja putouksia. Kaikki nämät ja rikas moninaisuus eteen pistäwiä niemiä, kallioita ja metsikko-rantoja waituttawat, että Suomenmaassa on mitä kauniimpia nähtöjä ja ihannoita paikkoja.

Korkeita wuoria Suomessa ei ole **), mutta kun wuoret aina määrääwät wesien juoksun, owat ne sen wuoksi mainittawat. Siitä wuoristosta, joka on Ruotsin ja Norjan rajana, lähtee Tornion Lapis ja wahwa selkonen itään päin, ollen ensinnä rajana Norjan ja Suomen Lapin välillä ja sitte tämän viimeksi-mainittun läpi, jonka itä-puolella se kääntyy etelään itäisen Lapin ja itäpohjaitsen Pohjanmaan kautta, sifsi kun viimein katoopi Wenäjän-maahan. Tästä pää-selästä, jonka yleinen nimi on Maan-selkä, lähtee kaks isompaa haaraa Suomen sisustaan, joista toinen, Suomen-selkä nimeltä, eroittaa Pohjanmaan Karjalasta, Sawosta, Hämeestä ja Satakunnasta ja wähän-korkuisena päättyy Pohjanlahteen, toinen, Salpaus-selänne, Wenäjästä tulee Karjalaan ja siitä länteen päin käännettyhänsä tulkee läpi Sawon ja Hämeen eteläisen sekä Satakunnan keskimmäisen osan, kunnes wihdoin eteläpuolella Porin kaupunkia sekin wähitellen katoaa samau meren rantaa wästen. Nämä molemmat harjanteet owat wielä keskenänsä yhdistetyt muilla eri haaroilla ja niiden wälinen

*) Kun tahdotaan tietää erään maa-alan awaruus, niin mitataan se yhtäsuuissilla nelikulmilla, ja niinmuodoin on nelikulmaisella penikulmalla sama pituus ja leveys. Niinkuin muutoin tawallisesti maantieleissä, on Saksalainen penikulma tässä mittana. Suomen penikulmain jälkeen on maamme ala waan 3290 sarka-penik.

**) Lapis ja on toki Peldoimi ja pari muuta tunturia yli 2000 jalkaa yli meren pintaa.

maa-ala, samatekuihin myös itäinen osa Pohjanmaatakin, on Suomen ylä-maaksi katsottava. Muista haaroista mainittakoon se, joka kulkee läntisen Uudenmaan halki Hankoniemeen ja on rautansa tähden arwoisa.

Muitten kaikkein harjujen kautta jakauupi Suomen webet luonnollisesti wiiteen wesi-kuntaan. 1) Ne wesijoukot, jotka Maanselän pohjaispersuolella alkunsa saawat, juoksewat alas Jäämeren lahtihin. Järwistä on siinä mainittawa tuo suuri Inarinjärwi ja joista Tenojoki (raja Norjaa vastaan). 2) Maanselän ja Suomenselän välillä olewat, se on Etelä-Lapin ja Pohjanmaan wesiikulut, joissa on maamme suurimpia jokia, laskewat Pohjanlahteen. Niihin kuuluu: Tornion-joki ja siihen laskewa Muonion-joki, jotka tekewät rajan Ruotsia vastaan, Remi-joki, Dulunjoki, joka tuottaa wetensä Dulunjärwestä ja muista sen kanssa yhdistethestä Itä-Pohjanmaan järwistä, Äyrö-joki. — Sisämaan suuret järwet, Suomenselän ja Salpaus-selän välillä, tekewät kolme eri wesi-jaksoa: 3) Satakunnasta ja Länsi-Hämeestä tuottaa Kokemäen-joki suuria wesijoukkoja Pohjanlahteen. Pyhä-järwi, eteläpersuolella Tamperetta, on siinä sydänjärwenä, johon laskewat pohjasta: Keuruunselkä, Kuowesi, Näsijärwi y. m., sekä idästä: Längelmäwesi, Roine, Mallaswesi, Wanajawesi y. m. 4) Itä-Hämeessä on tuo suuri Päijänne sydänjärwenä, johon kokoontuu wesiä monelta haaralta, esim. Wiitasaaren, Saarijärwen, Rautalammen ja muista pitäjistä, ja josta Nymi-joki (entinen waltaraja) laskee Suomen lahteen. 5) Itä-Suomen wesiistöön kuuluu Saima ja muita Sawo-Karjalan wesiä, esim. Kallawesi, Pielisjärwi, Orivesi, Enonwesi j. m. Ruotsen-wirta, joka $\frac{1}{2}$ penikulmaa Saimasta juostuansa tekee Imatran uljaan putouksen, wiepi nämä webet Laatokkaan (Europan suurin järwi, la-weus liki 100 sarka-penik.) Wähemmistä joista owat nimitettävät Aura-joki, laskien Turun kautta Itä-mereen, ja Raja-joki, joka, muinoin kauan aikaa rajana Wenäjän ja Ruotsin välillä, nyt eroittaa Suomen Wenäjästä.

Katsoen karttaan hawaitsee lusia helposti mitä rajoista vielä on tarpeellista tietää. Suomen rajoihin koskewat: idässä Wenäjä, jossa Arkankelin ja Anuksen läänit, niinhöös Laatokan meri ja Inferinmaa kohtaawat; etelässä Suomen Lahti, lännessä Pohjan Lahti, Ruotsi ja Norja. Lapin pohjaissimmasta kulmasta on neljä penikulmaa Jäämereen.

Suurin pituus suoraan pohjasta etelään on 108; suurin leveys idästä länteen 55 suomalaista penikulmaa.

Suomen suuriruhtinaan-maa on jo wanhuudesta ollut jaettu 9 maakuntaan, jotka owat: **Warsinais-Suomi** eli Turun lääni; **Satakunta** eli Porin lääni; freiwi-kunnat **Ahwenanmaa** (Do-

lanti), Uusimaa, Häme ja Savo; herttuakunta Karjala, freiwikunta Pohjanmaa ja Lapinmaa. Kuinka nämät maakunnat toinen toiseensa koskee, antanee karta parhaimman neuwon.

Wenäläiset tekewät toisen jakauksen. Siltä ajasta, kuin maa oli kahden waltakunnan alaisena, on sen jakausta Wanhiaan (Wenäläiseen) ja Uuteen Suomeen harjoitettu. Edellisellä nimellä merkitään se osa, jota oli Wenäjän alla vuoteen 1743 saakka; jälkimmäisellä muuta maata. Ryymi-wirta länteen päin ja eräs linja liki Savonlinnua pohjaseen päin owat tällä jaksolla rajoina pidettäwinä.

Mutta sisällisen hallituksen suhteen on maa jaettu 8 lääniin: 1 Dulun ja Rajaanin; 2 Waasan; 3 Turun ja Porin hnnä Ahwenanmaan kanssa; 4 Uudenmaan; 5 Hämeenlinnan; 6 Mikkelin; 7 Kuopion, ja 8 Wiipurin lääniin.

Tämä jakaus, jota meidän on seuraaminen, ei sowi yhteen siihen jakaukseen, jota maakuntien mukaan tehdään. Useimmat pitäjätkin owat nyt kahta lääniä, josta syntyhy monta sekoitusta.

1. Dulun ja Rajaanin Lääni.

Tämä maaherran lääni on pohjaista Pohjanmaata hnnä Rajaanin kanssa ja Suomen Lappia. Awaruudeltaan on se mahdolloman iso (3098 saks. sarka-pen.) mutta asukkaita ei ole enempää kun 56 sarka-penikulmalla. Koko kansasto on noin 170,000. Lääni on jaettu 5 kihlakuntaan: Remin, Dulun, Rajaanin, Salon ja Lapin. Asujamet owat Suomalaisia alkuperältään, kieleltään ja tawoiltaan; waan on vielä Lappalaisiakin. Kaupunkia:

Tornio, saarella Tornion wirran suussa, sai wapaisuutensa vuonna 1621. Tornio on kaikkista Suomen kaupungista pohjaisin. Muualle wiedään lohja, woita, terwaa, lautoja ja lapin tawaroita. Kauppa on toli wähaarwoinen. Asujanten luku on 750 henkeä. — 4 penik. Torniossa pohjaiseen on kuuluisa Awasaksan wuori, jonne liiktuu ulkomaalaisiakin syhdän-öistä aurinkoa ihailemaan.

Dulu, Dulun joen suussa, merikaupunki; läänin maaherran istuin. Perustettiin w. 1605. Dulu on Suomen parhaita kauppa-kaupunkia. Wiepi muualle samaa tawaraa kuin Torniohin. Tässä on alkeis-opisto, merikoulu, kirjapaino ja muutamia tehtaita. 6700 asujanta.

Rajaani, Baltamon pitäjässä, wähäinen maakaupunki, Koivukosken warrella. Perustettiin w. 1650. Asujamia waan 700 henkeä. Saarella koskessa oli ennen Rajaanin linna, joka häwitetttiin w. 1717.

Brahen tahti Salosten kaupunki Salon kihlakunnassa Merikaupunki, perustettu w. 1649. Sai nimensä freiwi Brahen muistoksi. 2600 asnj.; hywä kauppa ja suuri laiwasto.

Lapissa ei ole kaupunkia. Tämä maakunta on jaettu kah-
teen lamiin pitäjääsen, Sodankylään ja Utsjokeen, ynnä niiden
alla olevien, Rittilän ja Inarin kappeliin kanssa. Kansasto on
muuttelewia Lappalaisia. On kuitenkin suomalaisiakin siirtolaisia
paikottain kokenut wiljellä maata ehkä wähhällä menestysellä.

2. Waasan Lääni

fisältää eteläisen Pohjanmaan ynnä osia Satakuntaa ja Hämeen-
maata. Rihlakunnat owat wiisi: Korsholman pohjainen, Korsholman keskinen, Korsholman itäinen, Kuortaneen ja Lau-
kaan. Asujanten luku on noin 300,000. He owat osittain Suo-
malaisia, osittain myös jälkisiä Ruotsalaisista siirtolaisista, jotka
muinoin owat asettauneet pitkin meren rantaa. Kaupungit owat:

Kokkola, meren-lahden rannalla, perustettu w. 1610; mel-
koinen kauppa, yli-alkeiskoulu, 1900 asuj.

Pietarsaari, merikaupunki. Hyvä satama ja kauppa. A-
sujanten luku on 1900 henkeä. Perustettiin w. 1653 Jaakko de
la Gardien leskeltä. Paloi tuhaksi w. 1835.

Joensuu, Lapua-joen suulla, penikulma mereltä, sai wa-
paisuuskensa 1617. Paloi tuhaksi tammikuussa w. 1858. Asu-
janten luku lieenee yli tuhatta henkeä.

Waasa, Mustasaaren pitäjässä, merenlahdella. 4100 asuj.
Perustettu w. 1606. Wähwa kauppa. Tässä on maaherran ja
howioikeuden istuin, alkeisopisto, reali-koulu, merikoulu, firjapaino
ja muutamia tehtaita, joissa pumpulitehdas. Elokuussa 1852
paloi Waasa perinpohjin ja muutettiin w. 1862 likemmäksi me-
ren rantaa Nikolain kaupungin nimellä.

Kaskinen, meren saarella, jolla on kaunis sia ja hyvä
hamina. Tekee toki pientä kauppaa. Perustettiin w. 1783.
700 asuj.

Nistiina, niemellä Lappfjerdin pitäjässä; perustettu 1649.
Mukawa hamina ja suuri kauppa. 2300 henkeä.

Jyväskylä, perustettu w. 1837 Päijänteeseen pohjaiseen pää-
hän; kansakoulun-seminari, suomentielinen alkeisopisto: 1200 asuj.

3. Turun ja Porin Lääni ynnä Ahwe- nanmaan kanssa.

Tässä eroitetaan tavallisesti kolme pääosaa, jotka owat:
Varsinais-Suomi eli Turunmaa, Satakunta eli Porin lääni
ja Ahwenanmaa. Satakuntaa kuuluu toki suuri osa Hämeen
ja Waasan lääneihin. Rihlakuntia on 10: Ylä-Satakunnan
yläpuolen, Ylä-Satakunnan keskinen, Ylä-Satakunnan ala-

puolen, **Ala-Satakunnan**, **Behmaan**, **Mynämäen**, **Maskun**, **Piikkion**, **Halikon** ja **Ahvenanmaan** kihlakunnat. Asukkaat ovat Suomalaisia, waan Turun saaristolla ja koko Ahvenanmaassa Ruotsalaisesta sumusta, jotka myös ovat pitäneetkin ruotsin kielen ja tawat. Väkiluku noin 320,000 henkeä. Kaupungit ovat:

Pori (Björneborg), Rofemäen joen warrella, kolme penikulmaa joen suusta. On maakunnan suurimpia kauppa-paikkoja. Suurin osa paloi w. 1852, mutta on jo uudesti rakennettu. On kohta kentiesi olewa Suomen kauniimpia kaupunkia. Kaupaltansa Pori on erittäin arwokas. Siinä on yli-alkeiskoulu, muutama wapriikki ja suuri masiina-tehdas. Pori on Suomen vanhimpia kaupungeita, jonka perustusaitaa on työläs määrätä. 6350 asuj.

Rauma, wanha kaupunki, meren rannalla. Sai jo vuonna 1441 wapaaisuksensa. Vuodesta 1830 lähtien on sillä vähentämätön merikaupungin wapaisuus. Wiepi muualle taitenlaisia puukaluja ja myhyi kotomaassa taitawasti kudottuja rihmapitsiä. Tämä taitawaisuus on ainoa muisto Raumalla ennen olleesta naisluostarista. 2800 asujanta.

Uusikaupunki, warakas kaupunki, meren rannalla. Perustettuna w. 1617 sai se w. 1830 vähentämättömän merikaupungin oikeuden. Mukawa satama ja suuri kauppa puukaluilla j. n. e. Paloi suureksi osaksi 1846 ja 1855, mutta on taas tointunut entistä kaupunkia kauniimmaksi. 3100 asuj.

Raantali (Rådenbål), wanha, mutta nythjään köyhthnyt merikaupunki, jossa ei ole wapaatakan merikulun oikeutta. Raantali on tuttu sukka-kutomisestaan, joka warmaan tietään perinnöksi tässä muingan kutoistawasta luostarista. Asujamia waan 500.

Turku (Åbo), Aurajoen suulla, Suomen kuuluisin ja wanhin kaupunki, jonka alkua ei enää taibeta tarkaan määrätä. Ennen w. 1819 Suomen pääkaupunki ja ennen 1828 Akademian istuin. Paloi melkein kokonaan 4—5 päiwinä syyskuuta w. 1827. Nythinen kaupunki on entistä sekä awarampi että kauniimpi. Turku on maaherran, howioikeuden ja arkkipispan istuin. Tuomiokirkko on uljas; torni korkein Suomessa. Turussa on myös forea greekkalais-kirkko; gymnasi ja monta koulua, raamatun- ja ewangeliumillinen seura, Suomen Talouden-seura, 2 kirjapainoa, yksi kiwipaino, laiwan tekopaikkoja, 2 masiina-tehdasta, useampia wapriikia, 1 sokeriruukki j. n. e. Turku on ollut ja on vieläkin Suomen paras kauppapaikka. Asujamia on, paitsi linjasotawäkeä, noin 22,000 henkeä.

Kaupungin rajalla: **Rupittaan lähde**, jonka weellä Henricki piispa kasti Suomalaisia Kristuksen oppiin. **Piikholma**, Turun satama; **Ruissalo**, saari, kuuluisa tammistoltansa ja luonnonja ihanaisuudesta. Niemellä Aurajoen suulla, heti kaupungin wieresellä: **Turun wanha linna**, kuuluisa Suomen historiaassa. Tässä kuninkas Erikki XIV esikeli jonkun ajan wantina. Linna on nythjään warustamaton.

Turun lääni sisältää myös Ahvenanmaan ison luodon ja sen ympäristössä olevat pienemmät saaret. Niitut ovat lihavat; Ahvenanmaan juusto lehattava. Muutoin asujamet elättävät itsensä kalastamisella, hylkeen pyhdyillä ja kaupalla. Väkiluku nousee noin 16000 henkeen. Ahvenanmaalla on yksi kaupunki, Maarianhamina Somalan pitäjässä, perustettu w. 1859. 200 asuj.

Muut perustetut uudet kaupungit Turun ja Porin läänissä: Salo, Uskelan pitäjässä, ennen kaupungin muotoinen kylä (köping), sai w. 1858 kaupungin oikeuden. Sia waan muutetaan vähä pohjaiseen päin. Kolmas uusi kaupunki läänissä on perustettu Skaalisten kirkkokylään.

4. Uudenmaan Lääni.

Tämä oli vuoteen 1831 asti Hämeenlinnan lääntiin yhdistetty. Se sisältää Uudenmaan ja jonkun osan Hämettä. Kihlakunnat ovat 4: Raaseporin Läntinen, Raaseporin Itäinen, Helsingin ja Pernajan. Asujamet Hämeen osassa ovat suomalaisia; Uudellamaalla ovat he osaksi Ruotsalaisia; lukunsa noin 163,000 henkeä. Kaupungit:

Etnäs tahti Tammisaari, vanha kaupunki niemellä, jossa ei enää kaswa ainoakaan tammea. Sai kaupunki-oikeuden w. 1546. Kaupunki on ahdas ja säännötvoin. Sen kilohailit ja sormikkaat ovat mainittavia. Kauppa ei ole mitätöntä. Ympäristö on sangen kaunis ja paikka terveellinen. Etnäs on ainoa kaupunki etelä-Suomessa, johon ei kolera milloinkaan ole koskenut. Asujanten luku 1300.

Lähellä Tammisaarta on Santoniemi, Suomen eteläisin niemi; tässä oli pieniä sotawarustuksia, jotka 1854—1856 sodan aikana venäläiset hävittivät.

Helsinki, meren rannalla, jossa on kaffi hywää satamaa. Suomen pääkaupunki, kenraali-tuvernöörin, maaherran ja sisällisen hallituksen istuin. Reisarillinen senaati muutettiin tänne w. 1819, ja Turun palon jälkeen myös Suomen Akademia, jonka nimi nyt on: Reisarillinen Aleksanterin yliopisto Suomessa. Monesta tässä olewasta seurasta on mainittava Suomen Kirjallisuuden seura, jonka vaikutukset ovat suuret ja ilahuttawat. Helsingissä on monta koulua, 3 kiwi- ja 7 kirjapainoa, sekä muutamia wäpriikki. Suuri kaupan liikunto. Suomen sotalaivasto on tähän asetettu. Monella muhkialla rakennuksella koristettuna on Helsinki myös säännöllinen ja pidetään kaupunkia kauniimpana Suomessa. Sen nähtö merenpuolelta on jalo ja kuuluisa. Paitti linja-sotawäkeä, nousee asujanten luku 32,000 hengen paikoille.

Helsingistä $\frac{3}{4}$ penikulmaa on tuo Inja Wiaporin linna,

perustettu w. 1749, seitsemälle saarelle. W. 1855 häwitettiin se osaksi wihollisten tuli-pummeilla, mutta wäkiwallasla Wiaporia ei vielä ole w. loitettu. Paitsi sotawäkeä 1000 asujanta.

Pormoo, Pormoon joen warrella. Wanha kaupunki, jonka ikä tuntematon. Sai w. 1830 tähdellisen merikaupunki-oikeuden. Täällä on alkeis-opisto, kuuro-mykkäin-koulu, Pormoon pisan istuin, kirjapaino; joltinentiin ulkokauppa. Wanha osa kaupunkia on ahdas, mätinen ja mutkaillema. Asujanta on 3400.

Lowiisa, meren lahdelta, perustettu 1745. Sen parhain osa paloi viimeisen sodan aikana. Ulkokauppa on keskin-kertainen, hli-alkeiskoulu. Asujanten luku 2400 henkeä.

5. Wiipurin Lääni

sisältää isoimman osan **Wanhaa Suomea**, eli sen osan **Karjala** ja **Sawoa**, joka jo ennen **Haminan** rauhaa (w. 1809) oli **Wenäjän** alla. Lääni on jaettu 9 kihlakuntaan, jotka ovat: **Kymmin**, **Rannan**, **Lappiweden**, **Jääskeen**, **Ahräpään**, **Käkisalmen** **Eteläinen**, **Käkisalmen** **Keskinen**, **Sortawalan** ja **Salmen** kihlakunnat. Asujamet ovat Suomalaisia, waan heidän joukossa on Saksalaisia ja Wenäläisiäkin. Wäkiluku nousee 266,000 henkeen. Kaupunkia ja muita merkillisiä paikkoja:

Hamina, eräällä niemellä Suomen lahdessa, warustettu merikaupunki ynnä kolmen pienen esikaupungin kanssa. Ryttyisen nimensä sai se w. 1723 Ruotsin kuninkaasta **Fredrik 1:sestä**; ennen sitä aikaa mainitaan sitä jonkun kerran **Wehkalahden** nimellä. Tähän muutettiin w. 1821 Suomen **Kabetti-koulu** **Hapaniemen**stä. Paloi tuhaksi w. 1840. Ryttyinen kaupunki on so-masti rakennettu sateen-warjostimen muotoon. 3100 asuj.

Wiipuri, wanha, hywin warustettu merikaupunki **Wiipurin** lahdella. Esikaupungit ("**Wiipurin** ja **Pietarin** lopotit", niinkuin niitä siellä lopotellaan) ovat melkein yhtä suuret kuin waltakaupunkikin. Wiipuri on howi-oikeuden ja kuvernöörin istuin. Täällä on lukio, kouluja, 2 kirjapainoa, suom. kirjallisuuden seura, talouden seura, 6 kirkkoa, muutama wapriikki. Suuri kaupankäynti, ehtä tawallisesti wierasten toimittama. **Saiman** **Kanawan** w. 1857 awattua, on Wiipurinkin oma laiwasto hywin kanttunut. Erittäin kuuluisa historiasa on tuo Wiipurin pamaus w. 1495. Sittenmin rakennettu linna on vielä jälellä, launiina rauniona. Wiipurissa leiwotaan erinomaisen hyviä rinkiä. Kielten suhteiden on tässä kaupungissa suuri sekaorto, sillä asukkaat, noin 12,000 luvultaan, ovat Suomalaisia, Wenäläisiä ja Saksalaisten ja Ruotsalaisten jälkisiä. Tätä kielen häiriötä pillaten, sanotaan Wiipurilaisesta, että hän on kotofin "**fals mil von Bogyprn**" (kaffi penikulmaa Wiipurista).

Wiipurin lähellä: Mon repos (luetaan mongrepos), kuuluisa puutarha eli ilometsä kaikella tavoin koristettu. Paitsi monta muuta merkillistä on täällä myös nähtävä Wainämöisen marmorinen wartalo-luva.

Lappeenranta (Willmanstrand), vähänen maakaupunki Lappeveden rannalla, perustettu noin w. 1656. Asujanta on 1300. Tässä on kiritushuone waimoille. Nähnnöltänsä on kaupunki ikäänkuin esikaupunkina läsnä olevalle saman nimiselle linnalle. — **Lauritsala** on lastaus-paikka liellä kaupunkia, Saiman kanavan pohjaisessa päässä.

Käkilalmi (Kerholm) perustettiin 1617. Lähellä oli muinoin vähänen linnoitus, josta festiaikana kylläki taisteltiin. Nykyinen linna rakennettiin w. 1310. Kaupunki on saarella läsnä Wuoksen laakua Laatokkaan. 1600 asuj.

Käkilalmelaiset ja ympäristöllä asuwait (esim. munkit läsnä olewista luostareista) kalasteliwat Wuoksen suilla, tuoden siitä monta lohta ja siikaa; mutta nyt on uusi juoksu Wuokselle w. 1857 awattu. Tämä wirta juoksee nyt Suwannon järwen kautta suoraan Laatokkaan.

Sortawala, Laatokan meren pohjaisella rannalla. Perustettiin 1617. Asujanten luku on 700 henkeä. Kesällä pidetään täällä markkinoita, joihin paljon wäkeä kokuupi.

Neljä penikulmaa Sortawalasta on Laatokassa **Balamonsaari**, jolla on Greekkalainen, arwoisa mies-luostari. Käkilalmen lähellä on taas **Konewitsan** saari, jolla myös on samantaltainen luostari ehti vähemmässä arwossa pidetty.

6. Kuopion Lääni

sisältää pohjaispuolen Sawoa ja entisen Ruotsin Karjalan. Rikslakunnat owat 6, nimittäin: **Pielisjärwen**, **Ilomantsin**, **Piperin** (Piebelik), **Jisalmen**, **Kuopion** ja **Kautalammin**. Asukkaat owat selwiä suomalaisia ja heidän lukunsa on yli 210,000 henkeä. Kaupunkia ei ole kuin kaksi:

Kuopio, niemellä, joka jakaa Kallaweden lahteen lahteen. Maaherran ja piispan istuin. Tässä on 5 koulua, gymnasti, kirjapaino. 5000 asujanta. Ennen maakaupunkina, on Kuopio, Saiman Kanavan awattua, saanut tähdellisen merikaupunki-oikeuden ja sen aluksia on jo ollut pitkilläkin merikulkuiilla. Sen ympäristö on ihana; lähellä olewa Pujon-mäki kutsutaan Kuopion kauniimmaksi helmeksi.

Joensuu, Pielis-joen suulla, Piperin pitäjässä. Perustettu w. 1848 on myös Joensuu nykyään saanut tähdellisen merikultu-oikeuden. 900 asuj.

7. Mikkelin Lääni.

Tämä lääni, joka sisäلتää pienen osan itäpohjaista Hämettä, osan keskistä ja eteläistä Savoa, on niin rikas järivistä että harvat paikat koko maassamme ovat siihen verrattavat. Koko tämä paikkakunta on itäänkuin yksi ainoa ääretön saaristo. Warfinkin kauniita näkö-aloja ei puutu. Kihlakuntia on 4: Rantasalmen, Juwan (Jockas), Mikkelin ja Heinolan kihlakunnat. Asujamet ovat Suomalaisia ja heidän lukunsa on 146 tuhatta henkeä.

Heinola, Tyrängön wirralla Heinolan pitäjässä eli kappelissa itä-eteläisessä Hämeessä. Maakaupunki, joka w. 1839 sai kaupunki-oikeuden. Asujanten luku nousee noin 1000 henkeen. Yli-alkeiskoulu.

Mikkeli, Saiman lahden rannalla, perustettu w. 1838. Maaherran ja läänin hallituksen nykyinen istuin. Kirjapaino. Noin 900 henkeä.

Savonlinna (Nyslott), saarilolla Haukiveden ja Pihlajaveden välillä. Lähellä kaupunkia, toisella saarilolla, on linna, perustettu 1475- ja silloin kutsuttu Olainporiksi (Olofsberg). Kaupunki sai vasta w. 1816 oikeutensa. Ylä-alkeis-koulu ja 1000 henkeä.

8. Hämeenlinnan Lääni

sisäلتää suurimman osan Hämettä ja osan itäistä Satakuntaa. Kihlakunnat ovat 5: Ylä-Sollolan, Ala-Sollolan, Ylä-Säkämäen, Ala-Säkämäen ja Satakunnan kihlakunnat. Asukkaat ovat Suomalaisia kieleltään, tawoiltaan ja elämälaadultaan. Lukunsa nousee noin 163,000 henkeen.

Hämeenmaan pitää moni Savoa vielä kauniimpana. Ruu-luisat uljaalta ja laajalta näkhalalta ovat esim. Kangasalan ja Hattelmalan harjut; myöskin Wermaswuori, pari penikulmaa Hämeenlinnasta pohjaiseen päin. Kaupunkia on läänissä kaksi:

Hämeenlinna, perustettu vuonna 1650, waan 1778 muutettu nykyiselle siallensa, ihanalla paikalla, Wanajaveden rannalla. Maaherran istuin; ylä-alkeis-koulu ja gymnasi, kirjapaino. Kaupungin suurin osa paloi vuonna 1831, waan nyt se on uudesta somasti rakettu. Maaherran asunto-hovi on suurin rakennus. Väkiluku nousee 3100 henkeen.

Kaupungin lähellä on linna, jonka Birger Jarl w. 1249 perusti. Siinä ei enää ole sotawarukkeita. Sopi so kuitenkin sotamiesten asunnoksi ja kuritushuoneeksi (miehille).

Tampere' eli Tammerkoski (Tammerfors), maakaupunki, ihanalla paikalla Messukylän pitäjässä. Suomen paras waprifikaupunki. Sataa jalkaa korkia koski tuottaa tässä Näsijärwen

wettä Pyhäjärween. Uljaat wapriikit wirran warrella. Suomenkielinen yli-alkeiskoulu. Noin 5300 asuj. Perustettiin 1779, ja sai 1821 suuret wapaakaupungin oikeudet.

Suomen maanlaatu, ilma, tulot, elatuskeinot, wäkiluku j. n. e.

Suomi ei ole niitä onnellisia maita, joissa ruoka lentää suuhun ilman ihmisen työtä ja anstotta, mutta ei se toki ole onnettomimpiakaan, sillä

”Laiho kasvaa kyntäjälle,

Dnni työnsä tähttäjälle”,

niinkuin runoniekkamme Juteini wiisaasti lausoi.

Peltomaa on paikottain hyvää ja tulokasta. Rowa pohjainen talwi tekee peltomaan kuohkeaksi, jota wärten niin monia kyntämisiä, kuin esim. Saksassa ja Englannissa, ei tarwitakaan Suomessa.

Wiljelysmaata on kyllä. Paitti emäpeltoja on suuri joukko soita, jotka useammiten owat sowliaat wiljeltäwiksi. Soiden kuitwattua, muuttuupi ilmakein lauhkeammaksi ja hallat, maamme pahimmat wiholliset, pakenemat.

Niitut kaswattawat kyllä kaikenlaisia elättäwiä heinälaajia, mutta paremmalla kannalla heinä-saalis olisi, jos niitut jollakin tawalla hoidetaisiin. Suurimmassa osassa Suomea unhotetaan tuo wanha sanan-lasku: ”niittu on pellon äiti.”

Metsistä sopii sanoa melkein samaa kuin niituista. Metsän-hoitoa harwat herrasmiehet hymärtäwät; talonpoika luulee metsän istutuksen mitättömäksi. Suurimmassa osassa sisämaata onkin vielä kyllin hontia, kuusia ja koivuja sekä rakennus-aineiksi että kaluiksi ja polttopuiksi, mutta pitkin meren rantoja ja laupunkien tienoilla owat metsät yleisesti kirweellä pahoin häwitettyt. Olisi siis aika ruweta miettimään neuwoja metsäen parantamiseen. Maan yleisten metsäin hoitoa wärten on eri wirasto asetettu.

Ehkä karjan-hoito on jotenkin huonomainen, tulee siitä kuitenkin ei ainoastansa maan tarpeeksi waan myhtäwäksikin. Antawin on sarwiraawas. Hewoitset owat wähäiset mutta wireät ja kestäwät. Hämeen ja Savonmaisissa hoidetaan hewot hywin; jonka tähden niitä mieluisesti ostetaan Wenäjääntin. Lapin hyödyllisin eläin on peura (jota kesytettyinä poroksi kutsutaan). Tästä lapalainen saapi elatusensa ja mitä enintä tarwitsee waatteeksi ja muiksi kaluiksi.

Mehiläisiä (metiäisiä) pidetään waan länsi-eteläisessä Suomessa (Turun ympärillä), sillä talwi on siinä sekä lauhkeampi että lyhyempi, kuin muualla.

Tärkeä elatuskeino niillä, jotka asuwat meren rannalla (eli järwien ja wirtain rannikoilla) on kalastaminen. Gräillä saare-

laifilla ei olekaan muuta keinoa elättäitälänsä. Meressä on si-
lahka- ja pohjaississa wirroissa lohi-saalis voitollisin. Sisä-maan
järvisä on muikkuja. Krapuja ei löydy pohjaisemmalla paikkaa,
kuin eteläisimmän Pohjanmaan wesisä.

Suomen pohjaississa ja siämaaisissa metsästäminen ei ole hyö-
dyöntä työtä. Metsän elämistä owat mainittawat: majawa, kar-
hu, orawa, jänes, kärppä, ahma (osmo), ilwes, kettu (musta kettu
harwoin nähty), susi. Turkinahjoista saadaan usein paljonkin
rahaa. — Hirwi on wuosi wuodelta harwemmin nähty.

Sylkeen pyhntö on saaristolaisilla edullinen, mutta waikea
ja waarallinen toimitus.

Ilma on arwattawasti sillä awaruudella, joka Suomella on,
warfin epätasainen. Etelä-puolessa on ilma lauhkeampi ja läm-
peämpi, enemmiten pitkin meren rantaa ja saaristossa; pohjaiss-
puolessa maata taas paljoa kylmempi. Edellisessä on hy, kesä-
päiwän seisaus-aikana, ainoasti neljän tunnin hämärä, kuitentkin
niin waloinen, että nähdään lukea; mutta jälkimäisessä on samaan
aikaan melkein alinomainen päiwä, ehkä aurinko, paitsi pohjai-
simmilla paikoilla, vähäksi hetkeksi laskee. Jouluaikana taas on
pohjaiss-Suomessa melkein alinomainen hämärä, silloin kuin ete-
läisessä toki on noin kuuden tunnin päiwä. Koko maan keskilu-
wusfi sopii määrätä talwen 7 kuukaudeksi, tahti lokakuun keskeltä
toukokuun keskupaikkaan. On kuitentkin vielä mainittawa suuri
eroitus eteläisen- ja pohjaissenpuolen välillä. Saaristossa Turun
seuduilla kestävät kewa, suwi ja syksy yhteen 7 kuukautta, jolloin
Rajaanissa, Torniossa ja pohjaissilla maille eiwät kesä kuin 4
kuukautta (pohjaissimmassa Lapissa ainoasti 3); sillä siinä owat
kewät ja syksy niin lyhyet, että muutos talwesta kesään, ja ke-
sästä talween, tapahtuu melkein yht'äkkiä.

Suomen elatuskeinoja on maanwiljelys etewin. Tätä har-
joitetaan myös Inarijärwen etelä-rantaan asti. Wiljamimpina
maina pidetään Warfinais-Suomi ja Uusmaa hynä osa saaris-
toa; etelä-puolet Hämettä, Satakuntaa ja Pohjanmaata. (Waa-
san seutuja kiitetään noista sadokkaista "Waa-san rukiista".) Sitte
seuraawat Sawo ja Karjala. Huonointa on Dulun ja Rajaanin
lääni, jossa hietakankaat wuorottelewat shvien soitten kanssa.
Mutta muutamissa paikoissa, joissa edistyneempi maanwiljelys-
keino on opettanut näistäkin viimeksi mainituista saamaan hywät
riistat, ja muuttamaan ne kaswattawiksi pelloiksi ja niituiksi, o-
wat suot ja hietakankaatkin woittona pidettäwinä.

Enimmästi kylwetään rukiita; pohjaissesä maanosassa enim-
miten ohria. Etelässä menesthy nisu; kauroja ja tattaria kaswa-
tetaan itä-eteläisessä Suomessa.

Mitä siemenen tiheyteen tulee, kylwetään monella tapaa;
Hämeessä, Sawossa ja Karjalassa harwaan, mintähden niissä
maakunnissa kymmenenes jywä ei pidetä kaswattoman rikkaana

fatona. Turun ja Uusmaan lääneissä jälleen kylwetään tiheesen; siinä hyymentes hywä pidetään warfin hywänä tulona. Oleiseen sopii sanoa, että ne, jotka kylwäwät taajempaan, woittawat enemmin, sillä jos thnnhrin alaan maata kylwetään thnnhri ja saadaan waan kahdeksas hywä, on saalis 7 thnnhriä; jos samaan alaan paiskataan waan kolmannes thnn. ja saadaan kahdeksahyminenkin hywä, on woitto kuitenkin 20 kappaa entistä vähempi.

Pellawia kaswatetaan koko eteläpuolella maatamme; kiitetäwät pellawastaan owat muutamats pitäjät keski Hämeessä, esim. Vängelmäen, Orihweben ja Lammin pitäjät.

Ohrja, nauriita ja perunoita kaswatetaan koko Suomessa ja vielä Lapissaakin. Perunats menesthywät toli parhaiten länsi-etelässä, jossa niitä enimmästi istutetaan. On laskettu, että koko Suomessa wuosittain saadaan noin puolitoista miljonaa thnnhriä perunoita, samaten ohria, liki miljonan thnn. kauroja ja yli kahden miljonan thnn. rutiita. Tästä näkyy että tulo ta-wallisesti täyttää maan tarpeen; toisinaan on wiljaa ulkomaillekin myhdä.

Eteläisessä Suomessa menesthywät aiwan hywin muutamats eteläisemmät puun-lajit, niinkuin tammi, olakoiwu, jalawa, saarni, wahtera, pähtinäpuu, niinipuu j. m. Oli koko maan kaswatat petäjä, kuusi, koiwu, leppä, katawa, pihlawa, tuomi j. n. e. Hedelmäpuita, esimerkiksi: omena-, päärona- ja kirsimarja-puita kaswatetaan eteläpuolella melkein joka paikassa. Näistä kaswaa omenapuu vielä Ristiinan kaupungin seuduilla, mutta keski-Pohjanmaassa eiwät omenat enää tuleennu. Marjapensasat (niinkuin wiini-, siestain- ja pistomarjat) hyytywät pohjaissimmillakin tie-noilla. Siestainpensas sanotaan kaswawan istuttamatta Lapissa. Marjoja kaswaa joka laadusta: mansikoita, waapukoita (watermia), mustikoita, juomukoita, suomuuraimia on yltähyllä. Pohjaissa paikoissa kaswawat nuot hywän-makuiset mesi-mansikat eli maamuuraimet.

Suomesta myhdään ja wiedzään muualle paljo woita, lihää, talia ja nahkoja; niin vielä lautoja, hirsiä ja muita rakennus-aineita, termää, kalaa, ja jonkun wähdän metsän-antamaa. Raudan teko on wuosi wuobelta ollut nousemassa. Maassamme on noin 30 wuoren kaimantoa (ruuhua), 20 maasuunia, 32 tanki-rautatehdasta hynnä 50 ahjon kassa. Suurin osa näitä on itäpuolella Warssinais-Suomea ja läntisessä Uutta-maata. Uusimmat maasuunit lietsowat vielä Ruotsalaista eli järwi- ja hölmä-malmia; waan hywiä kaimantoja on Tuorilassa, Sillböle'ssä, Malmberg'issä, Ojamossa, Wihiniemessä, Kulonsuomäellä j. m. jossa myös tehdään thötä rotowasti. Rautalammit monessa muussa paikassa owat koetellesa näyttäneet warfin hywiltä. Orijärwen waskikaimanto Riston pitäjässä on hywä, awara ja rikas; sen malmi sulataan Rosken, Kärkelän ja Rikarin tehtaisa. Hy-

wän-laatusia waskisuonia löythy siellä ja täällä; mutta ne hopia-
malmit, joita paikoittain on hawaittu, lienewät niin wähänantoi-
sia ettei niitä ole ruwettu sulattamaankaan. Swaloniessa La-
pinmaassa on viime vuosina kulta-suonia löydetty, mutta mistä
armosta lienewätkään ei vielä tiedetä.

Sahoja on ylimaassa iso joukko. Raskiruukit, werka-teh-
taat ja hienompien kankaitten kutomukset ovat vuosi vuodelta
enneet. Erittäin on kehruuta ja palttina-kutomusta ahkeruu-
della harjoitettu. Tämä lienee osaksi Talouden-seuran waikutta-
maa, sillä se kokee palkinnoilla ja muulla tapaa kehoittaa koto-
maan keinollisuutta. Talonpoikainen kansa myhyi paljon karkiam-
pia willa- ja pellawa-kankaita sekä sukia.

Noin 40 vuotta tästä alotetut ja hallituksen kustannuksella
toimitetut kosken-perkaukset ovat olleet hyödyiset maalle; ne ovat
ensiksi kuiwanneet uusia niittu- ja peltomaita ja toiseksi lauhentaneet ilman.

Ilma on jossikin terweellinen, erittäin metsäpaikoilla ja saa-
ristossa. Täällä luetaan vuoteensa yhden hengen kuolewan 40:stä
ja ylipäätä 5 lasta syntyvän joka parikunnasta. Keskiluvuksi
yli koko maan on laskettu yhden hengen kuolewaksi 37:stä ja 4
lasta syntyväksi joka amioliitosta. Tämä luku kuitenkin lienee
liian eduksi Suomelle, sillä viimeisen kymmenen vuoden kuole-
waisuus-taulu, jonka tohtori Rabbe on walmistanut, näyttää,
keskimäärin yhden hengen kuolleen 30:stä. Tämän suuren kuole-
waisuuden syynä eli kolera ja muut taudit ynnä nälkävuosien
kanssa, mutta todenmukaista lienee, jos arwellaan yli koko maan
yhden hengen kuolewan 35:stä ja neljä lasta syntyvän joka amio-
liitosta. On myös sanottu, Rymättylän ja Taiwassalon pitä-
jissä, yhden kuolewan 25:stä hengestä ja ainoasti 3 lasta synty-
vän parikunnasta, waan tätä puhetta ei ole toteen näytetty, eikä
uskottawa, etenkin kuin molemmat pitäjät ovat tuota terweellise-
nä niin kiitettyä Turun saaristoa *).

Suomenmaan koko wäkiluku nousee, niinkuin jo mainittu
on, yhden miljonan ja 750 tuh. hengen paikoille, eli lähemmin
250 henkeen joka saksalaiselle sarka-penikulmalle. Kuitenkin on
tämä wäkiluku maan erinäisillä tienoilla warsin epätasaisesti jaettu.
Niin on Dulun läänissä waan 57 henkeä sarka-penikulmalla,
Waasan läänissä 370, Turun ja Porin läänissä 620, Uusmaan
664, Wiipurin 340, Kuopion 260, Mikkelin 360 ja Hämeen
läänissä 455 henkeä sarka-penik. Tawallisesti on wäen lisää-
ntyminen nousnut 20,000 henkeen vuoteensa.

Tawallisesti elää Suomen talonpoika säästäväisesti ja myhyi
ennen tawaranja, kuin itse nauttii sitä. Muuten ovat Suoma-

*) Merkittistä waan totta on, että kuolewaisuus Turun saaristossa viimei-
sillä vuosina on ollut suurempi kuin muualla Suomen maata. Tämä
tullee toli sattumuksesta. Tekijän muistutus.

laiset ahleraa ja kestävää kansaa, varustettu mahvoilla jäsenillä, jotka elämälaatu sekä ilma vielä enemmän mahvistaa. He ovat vakamieliset, vaaroissa ja hävissä urhoolliset, miehuulliset sodassa ja uskolliset hallitsiaa ja esivaltaa kohtaan.

Mutta jos niillä on ahuja, onhan puutteitakin. Puhdas Suomalainen on aiwan mieltävä ja halutoin, erittäin kaikkeen uuteen; esi-isäinsä tapaa, ehkä älytöntä, ei tahdo jättää. Mutta, alun kerran saatuaan erääseen toimitukseen, kyllä hän siinä sitte on kestävä ja harras. Muutoin Suomalainen lienee yksipäinen, josta muokalaistissa on syntynyt sananlasku: "yksipäinen kun Suomalainen."

Näistä virheistä poikkeewat yleensä ne, jotka meren lähellä asuwat. Niin owat Turun läänin asukkaat mainittawat uutteruudeltaan ja wirehdeltään. Pohja-pohjalaiset (alkuperältään Karjalaisia) owat rohkiat ja toimikkaat; etelä-pohjalainen taas on halullinen oppimaan ja erittäin taipuainen kaikenlaisiin käsitöihin. Muutoin on hän wapaamielinen ja wakainen, mutta myös narkus ja tulinen. — — — Uusmaalainen on merimiehenä ja maanwiljeliänä kelwollinen, mutta käsityössä huono; tawoiltaan on hän jotenkin kerskuri ja ylpeä waan luonnoltaan welto. — — — Karjalaisista ei ole paljoa sanomista. He owat saaneet monta waikutusta Wenäläisiltä sekä kieleltä että tawoilta. Olkoon tämä sanottu erittäin Wiipurin seuduista. Muuten talonpoika Wiipurin läänissä, kuluttaen aikansa kuormien kuljettamisella pitkin maata, hyö pello- ja maanwiljelyksen laimin. Wiimeisinä wuosina, sitte kuin sekä Saiman kanawa että rautatie Helsingin ja Pietarin välillä on wähentännyt tätä kuljettamista, on kuitenkin maanwiljelys ollut nousemallaan.

Suomen kieltä haastetaan selwimmästi sisämaassa, noin Tampereen, Hywäskylän ja Ruopion seuduilla. Turun paikoilla sanat lyhennetään eli tyypistetään; myös on ruotsalaisia sanoja ja lauseita tunkeunut sisään ja selwän suomen siaan, saattaneet uuden, suututtawan, melkein tuntemattoman kielen. Karjalan kieleen on taas wenäläisiä sanoja sukeltunut, waikuttaen melkein yhtä häiriötä kun ruotsalainen kieli länsietelässä. Pohjanmaassa haastetaan joskifin selwää karjalaista kieltä, erittäin pohjapuoleessa.

Wiimeisinä aikoina on Suomen kieltä koetettu edistyttää, niin että se jostus pääsisi orjuudestaan kansan siwistys- ja yleensä waltakieleksi. Kansakoulujen luku on enenemistään enennyt ja opettajia walmistetaan Hywäskylän seminarissa; mutta korkeemman opin edistämistä warten suomen kielellä on hywin wähää vielä tehty, waikka 1863 wuoden arm. aset. säättää että wiimeistäänki 1883 wuoden lopussa kaikissa wirtakunnissa suomen kielellä pitää oleman samat oikeudet kuin ruoissillakin.

Lappalaisten kieli on kyllä Suomen sukua; waan on siitä

taitenkin niin paljon eroava, että Suomalainen paljon helpommin selittää Wiron kieltä, kun Lapin.

Lappalaiset, joita Suomen rajain sisällä ei ole kun noin kuusisataa henkeä, ovat lyhyntokoiset laiveilla kasvoilla, nyrkällä nenällä ja mustilla hiuksilla. He viettävät aivan toisenkaltaista elämää kun toiset maan asukkaat. Heillä ei ole ensinkään maan viljelystä, eikä warfinaisia asunpaikkoja, vaan siirtävät itsensä sinne ja tänne Lapin metsissä ja vuoristoilla. Ainoa rikkautensa on poro, joka wetää heidän kuormiansa ja jonka selässä he ajelewat. Rikkaalla Lappalaisella on noin 500 poroa; köyhimmälläkin on noin 15. Asuntomajansa rakentawat he niin että pitkiä puita lyövään pystyyn maahan eli lumikinokseen; latwat niotaan yhteen ja koko tämä leonmuotoinen yksinkertainen rakennus peitetään sitte poron wuobilla.

Luria kysynee, millä tavalla poro Lappalaisen elättää. Selwän Lappalaisen etewin ravinto on poron maito, juusto ja liha, joista monenlaisia ruokaa valmistetaan; poron wuobista tehdään turkkia, kenkiä (lapikkaita) ja peittoja, poron sarwista saadaan luiskoita, nappia ja liimaa, sen luista filmä-neuloja, suoniista ohjaksia. Poro kantaa noin kuusi leiwiskää, jota enemmän tavallinen Lappalainen ei painakaan. Poron wetojuhdaiksi asetettua, kuorma ei saa painaa yli 18 leiwiskää, mutta tätä wetäessä woipi hän juosta 11 penikulmaa wuorokautensa, ja 8 penik. lepäämättä. Häntä ohjataan yhdellä ohjalla, joka paistataan sille puolelle, johon poron on kääntyminen. Reki eli "ahkjo" on wähänen, matala ja weneen-mukainen. Talwella syö poro jäkälää, joista kahdakin kysynäköä korkean lumen läpitse saapi wainun, suwella taas ruohoa ja lehtiä.

Niin kauwan kuin Lappalaisella on poroja kylliksi, ei hän kaipaakaan toista elatusta. Mutta häwiölle tullut ja kysytnyt, asettaupi hän järwien ja wirtain rannoille taikka metsämaihin, pyhden elätellä henkeänsä metsästämisellä ja kalan pyhynnällä. Wälisten on tapahtunut, että Lappalaisia on mennyt Suomalais-ten yhteyteen, ja tottuneet maanviljelykseen ja warfinaisiin asuntopaikkoihin.